

Kirja-arvio

Tuukka Ylä-Anttila

Populismista, eli meistä ja muista

Herkman, Juha (2019). *Populismien aika*. Tampere: Vastapaino, 205 s.

Käsillä lienee toistaiseksi paras suomenkielinen kirja populismista. Siis mistä? Populismia on pidetty ”liukkaana luikkuna” joka suorastaan pakenee määrittelyä. Tavallisesti se kuitenkin on käsitteellistetty kansan ja eliitin vastakkainasetteluksi. Sen meillä nykyään tavallisin muoto, oikeistopopulismi, on puolestaan ymmärretty niin, että siinä kansan ja eliitin lisäksi esiintyy kolmas ryhmä, ulkopuoliset, esimerkiksi maahanmuuttajat. Oikeistopopulismi vastustaa tätä kolmatta ryhmää siksi, että eliitti epäreilusti suosii, ”hyysää” sitä – vaikka eliitin pitäisi olla kansan puolella – ja tätä samaa oikeutusta käytetään myös eliitin epälegitiimiyden osoittamiseksi. Juha Herkmanin kirjan suurin yksittäinen kontribuutio on tehdä tähän asetelmaan se muutos, että populismi ei kenties välttämättä olekaan kansan ja eliitin vastakkainasettelua, vaan kansan ja minkä tahansa sen vihollisen, vaikkapa maahanmuuttajien. Herkmanin populismi ei siis enää tarvitse ”eliittiä” lainkaan. Kansan keskeisyys on silti yhä välttämätöntä, jotta voimme sanoa jostain poliittista muotoa populismiksi. Tämä siirto on ymmärrettävä nykyisen oikeistopopulismien valossa, jolle ”kansa” toden totta määrittyy yleensä entistä enemmän ”ulko-maalaisia” ja vähemmän ”eliittiä” vasten, siis enemmän merkityksessä *nation* kuin *people*.

En kuitenkaan ole aivan vakuuttunut siitä, kannattaako juuri populismien käsitettä laajentaa kuvaamaan tätä oikeistopopulismien piirrettä. Laajennetun populismien käsitteen ongelmaksi muodostuu, että se kuvaa oikeastaan melkein kaikkea politiikantekoa, kuten tavallinen kritiikki laulaista populismintutkimusta kohtaan kuuluu. Silti käsitettä käytetään nykyään yleensä, tässäkin kirjassa, lähinnä oikeistopopulismien analyysiin. Olisiko hedelmällisempää ammentaa enemmän nationalismien teoriasta, tarvittaessa rasisminkin? Vaikka nykyinen kansallispopulismi on yhä populistista, se on paljon muutakin – ja populismia taas on muuallakin kuin oikealla. Pelkään, että populismien käsitteen sorvaaminen kuvaamaan tarkemmin oikeistopopulismia on omiaan edistämään nykyisen oikeistopopulismien analysointia ensisijaisesti juuri populismien käsitteen kautta, mikä taas on omiaan edistämään sitä tavallista väärinymmärrystä, että populismi tarkoittaa vain oikeistopopulismia. Tämä puolestaan vie huomiota populismien itsensä mahdollisilta uhilta demokratialle – uhilta, jotka ovat oikeistopopulismia laajempia. Palaan tähän vielä lopuksi.

Sen suhteen, *mitä* populismi on, Herkman kallistuu tulkitsemaan populismia enemmän toiminnan muotona kuin sisältönä, mutta huomauttaa, että tämä erottelu on veteen piirretty viiva. Hän päätyykin esittämään, että vaikka populismia ei voi väittää varsinaiseksi ideologiaksi, se on aina ideologista, siis poliittisesti sisällöllistä. Joku voisi pitää tätä retorisenä kikkailuna, itse pidän sitä varsin eleganttina tapana ilmaista juuri oikea huomio muodon ja sisällön välttämättömästä yhteenkietoutumisesta.

Populismia ja mediaa käsittelevässä luvussa Herkman käyttää turhan paljon tilaa vanhahkon, ”medioitumista” käsittelevän tutkimuskirjallisuuden perkaamiseen, kun taas nykyisen verkkomediaympäristön tarkastelu jää ohuemmaksi. Olisin kuitenkin mielellisesti lukenut enemmän siitä, miten populistiseen viestintään vaikuttaa esimerkiksi sosiaalisen median algoritminen luonne, verkkomedian alati muuttuvat ansaintalogiikat ja metriikka, some-yritysten mahdollinen vastuu demokraattisen keskustelun laadusta, vaalivaikuttaminen kohdennetulla sosiaalisen median mainonnalla, vastajulkisuuksien rakentuminen verkossa ja tähän liittyvä luottamuksen rapistuminen mediaan institutiona, sekä kulttuurisesti polarisoivien ja moraalisia tunteita herättävien viestien leviäminen verkkoympäristössä.

Sen sijaan luku populismista ja demokratiasta oli itselleni ehkä kirjan parasta antia. Uusia teoreettisia kontribuutioita Herkman ei tähän keskusteluun tuo, mutta kirjallisuuskatsaus suhteuttaa hedelmällisesti toisiinsa Margaret Canovanin, Paul Taggartin, Chantal Mouffen, Ernesto Laclaun, sekä jonkin verran myös Jürgen Habermasin ja Pierre Rosanvallonin ajattelua. Luku esittää populismin tarkkanäköisesti demokratian osana, jolla kuitenkin voi olla demokratialle sekä hyödyllisiä että potentiaalisesti vaarallisia vaikutuksia. Tässä tarkastelussa Canovanin ja Taggartin liberaalidemokraattinen sekä Laclaun ja Mouffen radikaalidemokraattinen ajattelu paikkaavat yllättävän tyytyväisinä kättä, eikä mikään ei ole mustavalkoista, kuten ei kuulukaan olla.

Huonommin minusta toimii Herkmanin yritys pakottaa hahmottelemansa neljä erilaista populismin muotoa historiallisiksi vaiheiksi. Ne ovat agraaripopulismi, autoritaarinen populismi, poliitikkojen populismi sekä uuspopulismi. Toki agraaripopulismi ja uuspopulismi sopivat tähän historialliseen tarkasteluun mainiosti, sillä ne lähtökohtaisesti määrittyvät sen historiallisen kontekstin kautta, jossa esiintyvät: agraaripopulismin tapauksessa 1800-luvun lopun venäläisestä ja amerikkalaisesta talonpoikaisliikehinnästä aina Suomen Maaseudun Puolueeseen, kun taas uuspopulismin tapauksessa kyse on 1990-luvulla alkaneesta, nykyisestä oikeistopopulismista. Sen sijaan ajatus siitä, että autoritaarinen populismi olisi historiallinen vaihe, johon esimerkiksi karismaattinen johtajuus kuuluu, ei oikein käy järkeen – varsinkaan kun Herkman yhdistää tämän käsitteen alle 1920–1940-lukujen eurooppalaisen fasismin sekä myöhemmän eteläamerikkalaisen vasemmistopopulismin. Vielä huonommin historialliseen tarkasteluun sopii ”poliitikkojen populismi”, jolla Herkman viittaa poliitikkojen populistiseen esiintymistyyliin strategisena valintana. Herkman itsekin kirjoittaa, että ”Poliitikkojen populismi on mukana oikeastaan kaikessa poliittisessa populismissa” (s. 82).

Kyseenalaistaisin myös kirjassa muutamaan otteeseen esiintyvän selityksen siitä, että oikeistopopulisteja äänestetään, koska ”muut puolueet ovat yksituumaisesti sisäistäneet kilpailuvaltioidean ja uusliberalistisen eetoksen” (s. 156). Se ei vastaa vaalitutkimusten antamaa kuvaa vaikkapa perussuomalaisten äänestämisen syistä. Minusta se haiskahtaa holhoavalta toiveajattelulta, jossa ei suostuta näkemään tietyn kansanosan todella haluavan vähemmän maahanmuuttoa, Euroopan Unionia ja liberalismia vaan

jossa sen sijaan uskotaan, että taustalta on löydyttävä jokin ”meidän” (liberaalien) maailmankatsomukseemme sopivampi selittäjä. Vastaava ongelma käy ilmi, kun Herkman esittää ”maahanmuuttovastaiseen keskusteluun vastaääniä tuottavat aktivistiryhmät ja monikulttuurisuutta puolustavat kansanliikkeet” (s. 177) vastavoimana populismille. Ne toki ovat varteenotettavia ja tärkeitä vastavoimia *oikeistopopulismille* poliittisena liikkeenä, mutta usein noudattavat populismin logiikkaa siinä missä maahanmuuton vastaiset voimatkin, mikäli populismi määritellään vastakkainasettelun logiikaksi, kuten kirja tekee.

Kirjan loppuluvussa mainitut populismin uhat ovatkin lähinnä *oikeistopopulismin* uhkia. Nousevan populismin uhan voi kuitenkin myös nähdä oikeistopopulismia laajempänä ongelmana riippumatta siitä, esiintyykö se oikeistolaisen, vasemmistolaisen vai jonkin muun ideologian yhteydessä. Näin ovat viime aikoina tehneet esimerkiksi Yascha Mounk (2018), Takis Pappas (2014) sekä Roger Eatwell ja Matthew Goodwin (2018). Populismin uhan muodostavat ennen kaikkea populistiset politiikanteon tavat, jotka uhkaavat liberaalin demokratian instituutioita ja kulttuuria. Toki tämä uhka on viime aikoina ollut empiirisesti tarkasteltuna merkittävämpi poliittisen kentän oikealta laidalta, mutta näin ei välttämättä ole aina ja kaikkialla. Tästä näkökulmasta pahinta, mitä oikeistopopulismin vastustajat voisivat nyt tehdä, olisi omaksua populistiset toimintatavat, sillä se veisi demokratiaa entistä enemmän populismin suohon. Tällaiset näkemyserot tietenkin väistämättä heijastelevat kirjoittajien omia poliittisia kantoja, ja yllämainittua populismin uhkaan keskittyvää kirjallisuutta onkin syytetty liberaalien hapatukseksi, joka aliarvioi oikeistonationalismin uhan, vähättelee ja normalisoi rasismia sekä epäoikeudenmukaisesti tuomitsee vasemmistopopulismin. Teoreettisesti kuitenkin populismin analyysin kanssa sopisi paremmin yhteen juuri populismin kuin oikeistonationalismin kritiikki. Loppuluku ei myöskään oikein lunasta johdannon lupausta siitä, että ”tässä kirjassa populismia ei lähestytä normatiivisesti” (s. 23). Toki tällaisen lupauksen pitäminen olisikin mahdotonta, vaikka sinänsä pidän tärkeänä *pyrkimystä* toimia juuri näin.

Lopulta Herkman ajautuukin suosittelemaan vanhoille puolueille ”annosta populistisuutta, jotta ne puhuttelisivat paremmin kansalaisia nykyisessä poliittisessä kontekstissa” (s. 179). Itse varoittaisin vanhoja puolueita tekemästä mitään tämänkaltaistakaan, jotta liberaalidemokraattista järjestelmää ja kulttuuria voidaan suojella. Jos vastustaa oikeistopopulistien politiikkaa, se on syytä tehdä korostaen eroa heihin ei vain politiikan sisällön (oikeistonationalismin) vaan myös toimintatapojen (populismin) tasolla, sen sijaan että omaksuisi annoksen heidän populismiaan. Lisääntyvä polarisaatio, moralismi ja vastakkainasettelu, joiden lietsonnassa oikeistopopulistit ovat mestareita, ovat uhkia ei vain politiikan sisällölle vaan koko poliittisen järjestelmän ja kulttuurin toiminnalle. Herkman kirjoittaa: ”Populismin aikaa seuraa kuitenkin yleensä vakiintuneemman poliittisen elämän jakso, jolloin puoluekenttä hakeutuu uudelleen jonkinlaiseen tasapainotilaan” (s. 179). Tämä on mahdollista vain, jos poliittinen järjestelmä on pystynyt torjumaan populistisen impulssin muuttumatta itse populistiseksi, siis säilyttäen sellaiset toimintanormit, joissa politiikka ei ole sotaa vaan kilvoittelua, toinen osapuoli on vastustaja eikä vihollinen, järjestelmä arvostaa tiettyjen eksplisiittisten ja implisiittisten sääntöjen mukaan pelaamista sekä mahdollistaa myös kompromissit eri kantojen välillä, ja voimaasaolevat instituutiot ehkäisevät enemmistön diktatuurin. Demokratiasta ei saa tulla ”populistista demokratiaa”, josta Takis Pappas (2014) varoittaa.

Vaikka siis olen Herkmanin kanssa paljosta eri mieltä, ei kirja tarjoaisi kimmokkeita tällaiselle keskustelulle, jos se ei tuntisi viittaamaansa populismin kirjallisuutta läpikotaisin ja esittäisi siitä niin harkittuja ja perusteltuja argumentteja kuin tekee. Suosittelen siis Populismien ajan lukemista, vaan en purematta nielemistä.

Kirjallisuus

Eatwell, Roger & Goodwin, Matthew (2018). *National Populism: The Revolt Against Liberal Democracy*. Lontoo: Penguin Random House.

Mounk, Yascha (2018). *The People vs. Democracy: Why Our Freedom is in Danger and How to Save It*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

<https://doi.org/10.4159/9780674984776>

Pappas, Takis (2014). Populist democracies: Post-authoritarian Greece and post-communist Hungary. *Government and Opposition* 49:1, 1–23. <https://doi.org/10.1017/gov.2013.21>